

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-119>

УДК 334.72:631.15

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНОГО ФЕРМЕРСТВА ЯК ШЛЯХ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

IMPLEMENTATION OF FOREIGN EXPERIENCE OF SOCIAL FARMING AS A WAY OF ACTIVATING AGRICULTURAL DEVELOPMENT

Гуменюк Мар'яна Мирославівна

кандидат економічних наук, доцент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича;
Прикарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8420-9730>

Неміш Дмитро Васильович

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
Прикарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8775-9305>

Humeniuk Mariana

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University;
Pre-Carpathian State Agricultural Experimental Station
of the Institute of Agriculture of the Carpathian Region of the NAAS

Nemish Dmytro

Pre-Carpathian State Agricultural Experimental Station
of the Institute of Agriculture of the Carpathian Region of the NAAS

Стаття присвячена дослідженню розвитку соціального фермерства. У статті розкрито особливості зародження, становлення, нормативно-правового регламентування та підтримки подальшого розвитку соціального фермерства в різних країнах світу. Наголошено на доцільності імплементації зарубіжного досвіду соціального фермерства. Визначено корисність соціального фермерства для забезпечення успішної інтеграції сільського господарства в міжнародний економічний простір. Зазначено, що соціальне фермерство є інструментом, здатним працювати на досягнення соціальних цілей та драйвером соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах війни. Встановлено, що за умови вдосконалення правового регулювання, фінансової підтримки, урізноманітнення форм співробітництва, формування цільових програм розвитку Україна має потенціал стати лідером у розвитку соціального фермерства.

Ключові слова: соціальне фермерство, активізація, сільські території, соціальні проблеми, євроінтеграція.

The article is devoted to the study of the development of social farming. It has been established that today social farming is a global trend that shows positive results in many countries due to its economic capacity and high social effect. In Ukraine, in connection with the state of war, the issue of employment of vulnerable population groups, such as internally displaced persons, people with disabilities, and veterans, has also become more acute. The presence of a large number of social problems in the country forces to look for innovative approaches to their solution, in particular, based on the implementation of foreign experience in the development of social farming, which actualizes the research topic. The purpose of the article is to reveal the foreign experience in the development of social farming as a component of the successful solution of social problems and to justify the need to implement this experience for the activation of agriculture in Ukraine. To achieve the goal, the following general scientific and special methods were used: analysis and synthesis – in the study of various scientific approaches to understanding the concept of social farming; comparison – to compare in time and space the experience of the development of social farming in different countries of the world; abstract-logical – during the formation of theoretical generalizations, recommendations and

conclusions. The article reveals the features of the birth, development, regulatory and legal regulation and support for the further development of social farming in different countries of the world. Emphasis is placed on the expediency of implementing foreign experience of social farming. The utility of social farming to ensure the successful integration of agriculture into the international economic space is determined. It is noted that social farming is a tool capable of working to achieve social goals and a driver of socio-economic development of rural areas in wartime conditions. It was established that, subject to the improvement of legal regulation, financial support, diversification of forms of cooperation, and the formation of targeted development programs, Ukraine has the potential to become a leader in the development of social farming.

Keywords: social farming, activation, rural areas, social problems, European integration.

Постановка проблеми. Незважаючи на швидкі темпи економічного розвитку та зростання рівня життя в різних країнах світу, багато соціально-економічних проблем залишаються невирішеними. Навіть у розвинених державах існують певні дисбаланси в економічному розвитку та диспропорції соціального характеру, що призводить до формування окремої категорії громадян, яких можна вважати соціально вразливими. Загострення цілого комплексу соціальних проблем та нездатність суспільства ефективно вирішувати їх за допомогою традиційних способів ринкової економіки й державної підтримки, сприяли розвитку соціального підприємництва. У аграрній галузі поширення набула така форма організації соціального підприємництва як соціальне фермерство. На сьогоднішній день соціальне фермерство є загальносвітовим трендом, який демонструє позитивні результати в багатьох країнах завдяки економічній спроможності та високому соціальному ефекту. В Україні, в зв'язку з воєнним станом, також більш гостро постало питанням працевлаштування вразливих груп населення, таких як внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю та ветерани. Наявність великої кількості соціальних проблем в країні змушує шукати нові та інноваційні підходи до їх вирішення, зокрема на основі імплементації зарубіжного досвіду розвитку соціального фермерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень свідчить про зростаючу увагу науковців до соціального фермерства як форми організації соціального підприємства та оцінки його впливу на розвиток сільських територій. У роботах зарубіжних науковців таких як М. Галарді [1], В. Кнапик [2], А. Нікологі [3], Й. Ярабкова [4] та інші. Дослідженням питань соціального фермерства займається й ряд українських дослідників, вивчаючи при цьому різні аспекти його впливу на реалізацію соціальної функції і держави, і підприємництва [5; 6; 7; 8]. Проте ряд питань щодо функціонування даних господарств,

враховуючи українські реалії, залишається не вивченим. Саме тому дослідження зарубіжного досвіду розвитку соціального фермерства та визначення шляхів його імплементації для вирішення соціально-економічних проблем є актуальним.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження глибини висвітлення зазначеного питання, підтверджують, що проблема розвитку та імплементації досвіду соціального фермерства спричинена неповним уявленням щодо такого економічного явища, недооцінкою важливості його функціонування в умовах воєнного стану та впливом інших зовнішніх чинників.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в розкритті зарубіжного досвіду розвитку соціального фермерства як складової успішної вирішення соціальних проблем та обґрунтуванні необхідності імплементації даного досвіду для активізації сільського господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на значні можливості, які пропонує соціальне підприємство, його актуальність для подальшого розвитку держави, суспільства та відновлення сільських територій є загально визнаною у сучасному світі. Соціальне фермерство як форма організації соціального підприємства орієнтоване на розв'язання конкретних суспільних проблем, таких як виробництво соціально значущих видів продукції, працевлаштування вразливих категорій громадян, екологізація виробничих процесів, бідність та активний розвиток сільських та приміських територій. Сприяючи створенню нових робочих місць і розвитку аграрного підприємства, такі проекти сприяють підвищенню економічної активності і на місцевому, і на регіональному рівнях.

В основі зародження й подальшого розвитку нової бізнес-моделі стоїть особлива категорія бізнесменів – соціальних підприємців, які метою власного бізнесу визначили не отримання максимального прибутку,

а першочергове задоволення суспільних потреб [5]. Соціальне сільське господарство надає можливості для вирішення низки переважно соціальних проблем насамперед в сільській місцевості. Фермерські господарства, що займаються зеленим доглядом є важливими гравцями у розвитку сільської місцевості, забезпечення працевлаштування та соціальної інтеграції, а також можуть миттєво та інноваційно реагувати на місцеві потреби [4]. В Італії соціальне фермерство трактується як набір практик, у яких сільське господарство використовується як інструмент для охорони здоров'я, і де потреба у виробництві продуктів харчування та інноваціях у сфері послуг у сільській місцевості тісно пов'язана зі створенням довірчих мереж між зацікавленими сторонами [1]. Соціальне фермерство запроваджує інноваційну діяльність, здатну стати чинником підтримки конкурентоспроможності виробничої системи та являє собою інструмент для реагування на зростаючі потреби міського та сільського населення в соціальному, економічному та екологічному аспектах, щодо пропозиції соціально-оздоровчі, соціально-побутові, рекреаційні та освітні послуги. На думку А. Ніколозі та інших, соціальне фермерство – це інноваційна модель територіального, спільного, стосункового та громадського розвитку, яка спрямована на інклюзивне, стійке, справедливе та сприятливе суспільство [3]. В свою чергу В. Кнапик вважає, що це форма сталого сільського господарства для забезпечення відпочинку та надання соціальних, медичних, терапевтичних та освітніх послуг або соціальної інклюзії [2]. Більш узагальненим є трактування, що соціальне фермерство – це активна підприємницька діяльність, спрямована на досягнення соціальних цілей або здійснення соціального впливу шляхом провадження сільськогосподарської діяльності на основі інноваційних рішень та бізнес-моделей, які сприяють досягненню цілей сталого розвитку [6].

Національні підходи до визначення соціального фермерства дуже різноманітні в Європі та світі. У міжнародній практиці не існує єдиного підходу до обґрунтування законодавчих рамок діяльності соціального фермерства. Кожна країна сама визначає правові форми, правовий статус, податкові вимоги та пільги для соціального фермерства. Загалом в розвинених країнах існують дві широкі бізнес-моделі: деяким фермерам платять за підтримку соціального фермерства державні

адміністрації, інші зосереджені на додаткових бізнес-можливостях, прямих продажах і маркетингу продуктів, які виникли в рамках соціальної фермерської діяльності.

Соціальне фермерство як форма організації соціального підприємництва набуває різні правові форми та статуси. Наприклад, у Данії організація будь-якої правової форми може отримати статус «соціальне підприємство» у разі, якщо вона відповідає п'яти критеріям:

1. Соціальна мета діяльності.
2. Істотна комерційна складова у діяльності.
3. Незалежність від державного сектору.
4. Соціальний розподіл прибутку.
5. Відповідальне корпоративне управління [8].

Соціальне фермерство набуло розвитку в деяких країнах Європи у сільській місцевості та приміських територіях. Зокрема в Італії соціальне фермерство представлене господарствами, які зосереджені навколо великих міст. Поблизу Риму знаходиться близько 2000 соціальних ферм різного спрямування, робота яких націлена на допомогу людям, які мають ментальні відхилення у стані здоров'я. Наприклад, Agricoltura Capodarco – це соціальний кооператив, розташований на околицях Риму, де працюють люди з обмеженими можливостями та соціальними проблемами. «Об'єднувати людей» – це їхня головна філософія. Багатофункціональний кооператив керує двома органічними фермами та двома ресторанами, виробляє вино та інші продукти, проводить освітні програми та багато інших заходів [9]. Такі господарства мають спеціальний фонд для прибутків, який формується за рахунок продажу продуктів напряму споживачеві. Також вони можуть надавати певний спектр послуг, зокрема, туристичного характеру, такі як відпочинок в умовах ферми або праце терапія. Одним із напрямів діяльності соціального фермерства є праця з тваринами, як елемент реабілітації людей з особливими потребами, зокрема і військових, які за допомогою фізичної праці та догляду за тваринами, кінями та віслюками, налагоджують своє ментальне здоров'я.

В Італії існує ряд державних програм, відповідно до яких люди з особливими потребами можуть бути залучені до соціального фермерства. Крім того соціальні служби мають контакти осіб, які потребують допомоги та сприяють формуванню їх відносин з фермерами. Для продукції існує спеціальний логотип «Social Farming», який дає право на таку діяльність та продаж після певної процедури сертифікації. Частина виручених

коштів надходить на розвиток соціального фермерства, таким чином формуючи урядовий кошторис для подальшої підтримки осіб, які готові розпочати роботу в цьому напрямку. Приватне соціальне фермерство є ще одним різновидом галузі в Італії, функціонування якого здійснюється не за урядові кошти, а за кошти фізичних осіб, частина яких компенсується урядом. Кошти можуть бути залучені від благодійних та громадських організацій, діяльність яких дотична до діяльності ферм.

Цікавою є практика приміського соціального фермерства у формі Orchards by the Window («істівних садів») реалізована у 2023 році у Португалії, цілювою аудиторією якого є різні спільноти (індуїстів, мусульман) та молодь. Мета полягає у використанні переваги окремих просторів (непотрібних місць в громадських садах, невеликих територій удома, балконів або терас) перетворивши їх в істівні сади для мешканців, які живуть поблизу цих місць [9]. Проект сприяє навчанню для іммігрантів, які не мають знань про сільське господарство в Португалії та формуванню зв'язків з португальськими фермерами, які зацікавлені в тому, щоб дізнатися про нові овочі, які можуть бути більш продуктивними. Основною перевагою для приватних фермери в даному випадку є безкоштовна робоча сила, яку надають люди, які мають намір придбати лише сільськогосподарські навички. З іншого боку, цей специфічний проект надає деякі навички для жителів, які мають трохи землі за містом та невелике господарство реалізувати мету соціального фермерства.

Практика розвитку соціального фермерства в розвинутих країнах Європи є досить різноманітною (табл. 1).

В постсоціалістичних країнах соціальне фермерство поки що не має широкого поширення. Так, у Польщі соціальне фермерство набуло значного розвитку за сприяння Державної сільськогосподарської дорадчої служби, чия активність надихнула багатьох фермерів включити соціальні послуги до своєї діяльності і вилилась в розвиток концепції різних видів соціальних ферм. Відділ Сільськогосподарського дорадчого центру у Кракові започаткував Польську національну освітню мережу фермерів, Куявсько-Поморський сільськогосподарський дорадчий центр у Мініково та створив пілотні ферми догляду, в результаті чого було доведено, така форма діяльності добре функціонує в польських умовах.

В Угорщині Система соціальних ферм перебуває в зародковому стані. Перші соціальні

ферми почали з'являтися після 2000 року. Наразі діє 30 соціальних ферм. У 2003 році було започатковано державну програму підтримки створення соціальних ферм, але через два роки проект стагнував. Уряд нещодавно визнав потенціал соціальних ферм, проте не існує комплексної стратегії їх розвитку. Соціальні ферми юридично не визнані.

В Чехії соціальне фермерство останнім часом динамічно розвивається. Існує близько 40 організацій, які займаються соціальним фермерством. А також 50 постачальників соціальних послуг, які впроваджують основні характеристики соціального фермерства. У 2015 році програма соціального фермерства набула особливого значення як нова можливість для розвитку сільської місцевості. Створений Міжвідомчий робочий комітет із соціального фермерства, який складається з представників Міністерства сільського господарства, Міністерства праці та соціальних справ, Європейського економічного та соціального комітету, представників наукового, некомерційного та комерційного сектору. Європейські структурні фонди відіграють роль тригера соціального фермерства у країні.

Фокус-група EU CAP Network «Соціальне фермерство та інновації» займалася питанням «Як соціальне фермерство може сприяти інноваціям у сільському господарстві, одночасно посилюючи багатофункціональну роль сільського господарства та об'єднуючи людей із міських і сільських районів?» [9]. Згідно їх висновків, існує значний потенціал для подальшого зростання соціального фермерства в Європі. Крім того, підтримка такого зростання є інвестуванням в диверсифікацію фермерства, в формування моделей фермерства, яка є більш стійкішими, економічно, екологічно та соціально корисним та забезпечують значні переваги для учасників і суспільства в цілому.

Потенціал поширення досвіду соціального фермерства також є і в Україні. Однак на сучасному етапі немає чіткого розуміння найбільш перспективних напрямів розвитку соціального фермерства та механізмів його підтримки. Активізація соціальних, економічних та політичних рішень щодо даного питання, а також включення підтримки соціального фермерства в стратегію повоєнного розвитку сільського господарства, є ключовим напрямком для забезпечення відновлення сільських територій. Україна має потенціал стати лідером у розвитку соціального фермерства на основі активного впровадження інноваційних

Таблиця 1

Практика розвитку соціального фермерства в розвинутих країнах Європи

Країна	Рівень розвитку	Організація та регламентування
Норвегія	Соціальне фермерство є частиною системи сільського господарства як у фінансовому, так і в політичному плані.	Національна політика соціального фермерства затверджена законодавством. За її реалізацію відповідають департаменти сільськогосподарського розвитку муніципалітетів. На регіональному рівні формуються об'єднання в юридичну асоціацію членів під назвою «Inn på tunet».
Ірландія	Соціальне фермерство в Ірландії знаходиться на стадії розвитку та розширення. Воно базується на використанні звичайної сімейної ферми для підтримки вразливих категорій населення 1-2 рази на тиждень для груп до 4 осіб.	Немає спеціальної національної політики щодо соціального фермерства, але воно належить до низки стратегічних сфер. Leitrim Development Company уклала контракт із Міністерством сільського господарства, продовольства та морського господарства щодо розвитку національної мережі соціального фермерства з 2016 року. Дана компанія співпрацює з трьома іншими місцевими компаніями розвитку для розвитку соціального фермерства на національному рівні.
Нідерланди	Сектор соціального фермерства у 2021 році налічував понад 1250 доглядових ферм і приблизно 35 000 учасників, які працюють на цих фермах. Відбувся швидкий розвиток з 75 ферм у 1998 році.	Перші ферми в основному створювали дрібні сімейні фермери, у яких дружина фермера мала досвід роботи в галузі охорони здоров'я. У 1999 році було створено Національний центр підтримки, який фінансувався як міністерством сільського господарства, так і міністерством охорони здоров'я до 2002 року. У 2009 році створена Федерація дбайливих фермерів, яка представляла інтереси понад 850 фермерів та взяла на себе послуги НЦП.
Німеччина	Соціальне фермерство протягом останніх 10-20 років викликає більший інтерес як одна з можливих стратегій диверсифікації, особливо для сімейних ферм.	Соціальне фермерство практикується в різних формах власності та в різних організаційних структурах, не регулюється одним конкретним законом. Державне фінансування є рідкістю, однак уряди деяких федеральних земель дійсно здійснюють підтримку. У окремих федеральних землях існують консультанти з соціального фермерства.
Австрія	Рух «Green Care – where people flourish» розпочато у 2011 році, він є основною силою в країні, яка підтримує розвиток соціального фермерства.	Green Care сильно розвинувся у зв'язку з новими освітніми можливостями, такими як сертифіковані курси та ступінь магістра в галузі Green Care. Сільськогосподарська палата надає фермерам консультації. Створено чотири різні типи ферм «Green Care»: Work Place Farm, Education Place Farm, Health Place Farm, Living Place Farm.

Джерело: сформовано авторами на основі узагальнень джерела [10]

агроекологічних підходів та технічних рішень. Обов'язковим є формування бази нормативно-правового регулювання такої діяльності та створення сприятливого середовища для розвитку соціальних стартапів в аграрній галузі. Популяризація соціального фермерства створить платформу для сталого розвитку, підвищення якості життя та формування позитивного іміджу українських фермерів у світі.

Висновки. Соціальне фермерство сприяє диверсифікації фермерської діяльності та

є більш економічно, екологічно та соціально стійким й корисним, забезпечуючи значні переваги в умовах активізації євроінтеграційних процесів в галузі сільського господарства. В умовах динамічних змін інституційного середовища та потреби повоєнного відновлення сільських територій, функціонування соціального фермерства в Україні має вагомий перспективи. Дана організаційна форма соціального підприємництва слугує реальною альтернативою бюджетному фінансуванню

соціальних потреб, об'єднанню людей навколо ідеї вирішення соціальних проблем, сприяє підвищенню громадянської свідомості суспільства та забезпечення добробуту для населення. Формуванню нових

бізнес-моделей та нових можливостей для посилення взаємодії некомерційного сектору, бізнесу та соціальної політики держави сприятиме розвиток соціального фермерства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Galardi M., Filugelli L., Moruzzo R., Riccioli F., Mutinelli F., Espinosa Diaz S., Contalbrigo L. Challenges and Perspectives of Social Farming in North-Eastern Italy: The Farmers' View. *Sustainability*. 2022. № 14. 8390.
- Knapik W. The innovative model of Community-based Social Farming (CSF). *Journal of Rural Studies*. 2018. № 60. P. 93–104.
- Nicolosi A., Laganà V-R., Di Gregorio D., Privitera D. Social Farming in the Virtuous System of the Circular Economy. An Exploratory Research. *Sustainability*. 2021. № 13(2). 989.
- Jarábková J., Chreneková M., Varecha L. Social Farming: A Systematic Literature Review of the Definition and Context. *European Countryside*. 2022. № 14 (3). P. 540–568.
- Сабецька Т. Економічний зміст та історія розвитку соціального підприємництва. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 48.
- Гуменюк М. М., Шпикуняк О. Г., Баланюк І. Ф. Роль соціального фермерства в інтеграції сільського господарства до міжнародного економічного простору: управлінський аспект. *Підприємництво та інновації*. № 33. С. 86–93.
- Лопатинський Ю. М., Гуменюк М. М., Неміш Д. В. Розвиток малого аграрного підприємництва в умовах інституційних змін: монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2024. 184 с.
- Белова М., Гусейнова С. Соціальне підприємництво як реалізація соціальної функції держави. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 158–162.
- Focus Group on Social farming and innovations (2023). URL: https://eu-cap-network.ec.europa.eu/social-farming-and-innovations_en
- ERASMUS+ projects Social Farming in Higher Education (SoFarEDU) URL: <https://sofaredu.eu/>

REFERENCES:

- Galardi M., Filugelli L., Moruzzo R., Riccioli F., Mutinelli F., Espinosa Diaz S., & Contalbrigo L. (2022). Challenges and Perspectives of Social Farming in North-Eastern Italy: The Farmers' View. *Sustainability*, no. 14, p. 8390. DOI: <https://doi.org/10.3390/su14148390>
- Knapik, W. (2018). The innovative model of Community-based Social Farming (CSF). *Journal of Rural Studies*, no 60, pp. 93–104. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.03.008>
- Nicolosi, A., Laganà, V-R., Di Gregorio, D., & Privitera, D. (2021). Social Farming in the Virtuous System of the Circular Economy. An Exploratory Research. *Sustainability*. no 13(2), p. 989. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13020989>
- Jarábková, J., Chreneková, M. & Varecha, L. (2022) Social Farming: A Systematic Literature Review of the Definition and Context. *European Countryside*, no. 14(3), pp. 540–568. DOI: <https://doi.org/10.2478/euco-2022-0027>
- Sabetska, T. (2023). Ekonomichniy zmist ta istoriia rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva [Economic content and history of the development of social entrepreneurship]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-44> [in Ukrainian]
- Humenyuk, M., Shpykulyak, O., & Balanyuk, I. (2024). Rol sotsialnoho fermerstva v intehratsii silskoho hospodarstva do mizhnarodnoho ekonomichnoho prostoru: upravlinskyi aspekt [The role of social farming in the integration of agriculture into the international economic space: management aspect]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, vol. 33, pp. 86–93. [in Ukrainian]
- Lopatynskiy, Yu.M., Humenyuk, M.M., & Nemish, D.V. (2024). Rozvytok maloho ahrarynoho pidpriemnytstva v umovakh instytutsiinykh zmin [Development of small agrarian entrepreneurship in conditions of institutional changes]. monohrafiya [a monograph]. Chernivtsi: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Available at: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9963> [in Ukrainian]
- Bielova, M., Huseynova, S. (2022). Sotsialne pidpriemnytstvo yak realizatsiia sotsialnoi funktsii derzhavy [Social entrepreneurship as the implementation of the state's social function]. *Analytyno-porivnyalne pravoznavstvo*, no. 5, pp. 158–162. [in Ukrainian]
- Focus Group on Social farming and innovations (2023). Available at: https://eu-cap-network.ec.europa.eu/social-farming-and-innovations_en
- ERASMUS+ projects Social Farming in Higher Education (SoFarEDU) Available at: <https://sofaredu.eu/>